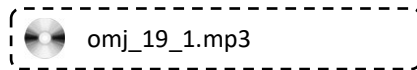

19. Латиндешымше урок: Озанлык вуйлатышым мо тургыжландара?

I. Text

- Сергей: – Салам лийже, Иван Петрович! Мый «Марий Эл» газетын журналистше Сапаев Сергей Николаевич улам. Тендан озанлыкда да пашада нерген газетыш возаш сомыл дене толынам. Икмыняр йодышлан вашмутым пуаш тореш огыда лий? «У илыш» лўман озанлыкым те шукерте огыл вуйлатеда. Кузерак вара Те кўчык жапыште лўшкыдо озанлыкым йол ўмбаке шогалтен кертында?
- Иван: – Почеш кодшо озанлыкым йол ўмбаке шогалташ куштылго огыл. Эн ончыч ме озанлыкым вияндыме да пашаш у йўным пуртымо нерген йодышым терген налынна. Пашам ыштымаште подряд да коопераций йўным кумдан шарен колташ лийна. Кучылтмо у йўн мыланна ялозанлык лектышым кугемдаш полшен.
- Сергей: – Пытартыш ийлаште кресаньык-влак мландылан оза ўлмыштым монденит, садлан паша кумылышт волен. Тиде шотышто тендан проблеме ўло?
- Иван: – Да, тиде чын. Ожно ыштышаш пашам: кунам да мыняр куралаш, могай пырчым ўдаш, мо дене мландым ўяндаш, мыняр вуй вольыкым ашнаш да молымат – кўшыч ончыктен пуат ыл'е. Кресаньык шкевўя шонымыжым монден. Ме озанлыкыштына у системе почеш пашам ыштыме дене кресаньыкым мланде деке пўртылтышна.
- Сергей: – Шуко озанлыкыште ял гыч кайымылан кўра пашаен огеш сите. А тендан озанлыкыште кузерак?
- Иван: – Ожно мемнан денат пашаен ситен огыл. Кызыт арендыш куснымо дене паша вийым кучылтмо шотышто проблеме лектын. Мутлан, ончыч мланде пашам 50 (витле) гыч 70 (шымле) марте ег шуктен гын, ынде тиде пашам 20 (коло) ег ышта. Тыгак вольык ончышо-влакат утеныт. Ынде нунылан пашам ситарыман.
- Сергей: – Кушто нунылан пашам муаш шонеда?
- Иван: – Мемнан ик йўн гына – подсобный озанлык. Но тўдо кызыт марте мемнан дене пеш начарын виянын. Поснак ўдыр-влаклан паша вер шагал. Садлан огыл мо мемнан дене тачысе кечылан 70 (шымле) наре качымарий ўло, а ўдыр-влакым парня денат шотлен лекташ лиеш? Теве чоналтше кок пачашан пўртыштў вургем ўргымо цехым почына.
- Сергей: – Кызыт калыкым изи ял проблеме чот тургыжландара. Тендан озанлыкыште изи ялым арален кодашлан мо ышталтеш?
- Иван: – Мемнан озанлыкыште изи ял проблеме ўке. Ме икмыняр ий ончыч асфальт корно дене чыла ялым ушышна, кажне ялеш кевытым, клубым чонышна, кажне пўртыш пуч дене вўдым, газым пуртышна. Паша верат ситышын ўло.

Сергей: – Вашмутланда пеш кугу тау, Иван Петрович. Тетла мый тендан жапдам налаш ом тошт. Умбакыжат чыла шотыштат у сенымашке шуаш тыланем. Вескана ужмешке чеверын.

Иван: – Чеверын.

II. Vocabulary

аралаш (-ем)	to preserve, to maintain, to protect, to defend	күгемдаш (-ем)	to increase, to enlarge
арален	to preserve, to save,	кузерак	= кузе /see IV.1./
кодаш (-ем)	to defend	кумдан	widely, broadly
аренде	lease, rent, rental	кумыл	mood, desire
асфальт	asphalt	куралаш (-ам)	to plow
ашнаш (-ем)	to keep (animals), to raise	куснаш (-ем)	to move, to transfer, to shift (intr.)
вашмут	answer	кучылташ (-ам)	to use, to utilize, to make use of
вескана	another time, the next time	куштылго	easy
вескана ужмешке!	good-bye!, until we meet again!	кўчык	short
вий	force, power, strength	лектыш	harvest, yield, crop; income, profit; result, results
виянаш (-ам)	to develop (intr.), to be developed; to become stronger	лияш (-ям)	(here:) to decide /see IV.5./
вияндаш (-ем)	to develop (tr.); to strengthen (tr.)	лушкыдо	weak; loose
волаш (-ем)	to come down, to descend; to lessen, to decrease (intr.)	мутлан	for example
вольык ончышо	livestock breeder, stock raiser	мыняр вуй	how many head of cattle
вуйлаташ (-ем)	to manage, to head	вольык	
вуйлатыше	leader, manager, director	начар	bad, poor, weak
вургем	clothes, clothing	оза	master, owner, proprietor
газет	newspaper	озанлык	enterprise, farm; economy
йодыш	question; matter, issue	ончыктен	to show, to indicate, to specify
йол ўмбаке	to put back on one's feet	пуаш (-эм)	
шогалташ (-ем)		парня	finger
йөн	method, way	пачаш	floor, level, story
кажне	every, each	паша вий	labor force, manpower, workforce
качымарий	fellow, boy, lad, guy	пашаен	worker
клуб	club, clubhouse	подряд	contract
колташ (-ем)	to send /see IV.3./	подсобный	subsidiary, auxiliary
коопераций	cooperation	подсобный	subsidiary household plots (cultivated for subsistence)
кресаньык	farmer, peasant	озанлык	
		поснак	particularly, especially
		почеш	to be behind, to fall behind, to be backward
		кодаш (-ам)	

пörтылташ (-ем)	to return, to give back, to restore	умбакыжат	for the future, in the future, subsequently
правлений	management, government, board of administration	ургаш (-ем)	to sew
проблеме	problem	уташ (-ем)	to become superfluous, to become unnecessary
пурташ (-ем)	(here:) to introduce	ушаш (-ем)	to join, to connect, to link
пуч	pipe, conduit	ўдаш (-ем)	to sow, to plant
пырче	grain; seed	ўмбак(е)	on, onto, on top of
пытартыш	last	ўянгдаш (-ем)	to fertilize, to manure
салам	hello! good morning! good afternoon! good evening!; greetings, regards	цех	workshop, shop
салам лийже!	hello! good morning! good afternoon! good evening!	чоңалташ (-ам)	to be built, to be under construction
сенгымаш	victory; achievement	чоңаш (-ем)	to build
системе	system	шараш (-ем)	to spread, to diffuse, to propagate
ситараш (-ем)	to provide, to secure, to ensure	шарен	to spread, to diffuse, to propagate
ситаш (-ем)	to be enough, to be sufficient, to suffice	колташ (-ем)	independently, by oneself, without assistance
ситышын	enough, sufficiently, in a sufficient amount	шкевүя	to stand (tr.), to place
сомыл	work, business, activity	шогалташ (-ем)	thought, thinking, reflection; idea
тачысе	today's, of today	шотлаш (-ем)	to count
терген	to check, to examine, to verify, to test	шотлен	to count (up), to calculate, to reckon
налаш (-ам)		лекташ (-ам)	concerning, regarding
тетла	even more, more than this	шотышто	long ago
тиде шотышто	in this regard, concerning this	шукерте	not long ago, recently, not for long
тореш	against	шукерте огыл	to happen, to be performed, to be accomplished, to be done
тореш лияш (-ям)	to be against, to oppose	ышталташ (-ам)	first of all, at the very beginning
тошташ (-ам)	to dare	эн ончыч	agriculture, rural economy, farming
тургыжландараш (-ем)	to worry, to disturb, to trouble	ялозанлык	
тыгак	also, as well, too		

III. Grammar

1. Deverbal nominal suffix *-маш*:

This is a common and productive suffix that serves to form nouns from verbs. The nouns formed denote above all an abstract action or state. The suffix is added to the verbal stem. First conjugation verbs with a verbal stem ending in certain consonant clusters are automatically simplified – see 6.III.1. (page 98). In the second conjugation the word-final *-e/-o/-ö* becomes *-ы* before the ending is added.

Conjugation I				
Verb		Verbal stem	Noun	
куржаш (-ам)	to run	курж-	куржмаш	running, race
лудаш (-ам)	to read	луд-	лудмаш	reading
лекташ (-ам)	to leave	лект- (> лек-)	лекмаш	leaving, departure

Conjugation II				
Verb		Verbal stem	Noun	
илаш (-ем)	to live	иле-	илымаш	living, life
сенаш (-ем)	to conquer	сене-	сенымаш	achievement
мураш (-ем)	to sing	муро-	мурымаш	singing

Note that for these nouns in *-маш*, the inessive or illative case endings generally meld directly with the stem without a connecting vowel: *сенымаш* + *-шке/-ште* > *сенымашке* ~ *сенымаште*. This occurs with other nouns ending in *ш* as well: *мучаш* 'end' + *-шке/-ште* > *мучашке* ~ *мучаште*.

2. Deverbal nominal suffix *-(ы)ш*:

This fairly common, but not very productive deverbal suffix is used to form nouns denoting the results of an action, the object of an action, or the action itself: *йодаш* 'to ask' > *йодыш* 'question', *модаш* 'to play' > *модыш* 'game', *кочкаш* 'to eat' > *кочкыш* 'food', *пеледаш* 'to bloom' > *пеледыш* 'flower'.

3. Denominal verbal suffix *-ан*:

This productive suffix is used to form first conjugation verbs from nominals. It has a transitive meaning 'to become, to turn into; to acquire, to get': *кумда* 'wide, broad' > *кумданаш* (*-ам*) 'to widen, to broaden (intr.)'; *вуй* 'force, power, strength' > *виянаш* (*-ам*) 'to become stronger'. As regards the manner in which this suffix is connected with various stems, it is equivalent to the derivational suffix *-ан* – see 2.IV.2. (page 59).

4. Deverbal verbal suffix *-ә/-т*:

This suffix is used to form second conjugation causative/transitive verbs: *пураш* (*-ем*) 'to enter' > *пурташ* (*-ем*) 'to bring in, to lead into'; *виянаш* (*-ам*) 'to become stronger, to develop (intr.)' > *вияндаш* (*-ем*) 'to make stronger, to develop (tr.)'.

5. Compound past tense II:

Formation: The compound past tense II is formed by adding the particle *улмаш* to the present tense forms of the verb. This applies to both conjugations and to both the positive and the negative forms. Thus in appearance it only differs from the compound past tense I in that it employs *улмаш* and not *ыл'е*. It is not customarily used in the first person, singular or plural.

Conjugation I: лудаш		
	Positive	Negative
1Sg	лудам улмаш	ом луд улмаш
2Sg	лудат улмаш	от луд улмаш
3Sg	лудеш улмаш	огеш (ок) луд улмаш
1Pl	лудына улмаш	огына (она) луд улмаш
2Pl	лудыда улмаш	огыда (ода) луд улмаш
3Pl	лудыт улмаш	огыт луд улмаш

Conjugation II: возаш		
	Positive	Negative
1Sg	возем улмаш	ом возо улмаш
2Sg	возет улмаш	от возо улмаш
3Sg	воза улмаш	огеш (ок) возо улмаш
1Pl	возена улмаш	огына (она) возо улмаш
2Pl	возеда улмаш	огыда (ода) возо улмаш
3Pl	возат улмаш	огыт возо улмаш

Usage: Like the compound past tense I, the compound past tense II is used to express continuous or repeated non-delimited actions or states in the past. It can also express that an action in the past occurred simultaneously with another action and is comparable in this function to the English past progressive tense. It differs from the compound past tense I,

however, in that it indicates that the speaker derives his/her knowledge from indirect experience or perception ('it seems, it turns out, it appears').

Тудо университетыште <u>тунемеш улмаш</u> .	It turns out that (s)he studied at the university. (I didn't know this before, but now I do.)
Мый пален омыл , тудо н'емычла <u>кутыра улмаш</u> .	I didn't know that (s)he spoke German.

Compare the following sentences, using the compound past tenses I and II, respectively:

Германийыште улмыж годым тудо эре н'емычла <u>кутыра ыл'е</u> .	(S)he always spoke German when (s)he was in Germany.
Германийыште улмыж годым тудо эре н'емычла <u>кутыра улмаш</u> .	It appears (s)he always spoke German when (s)he was in Germany.

улаш (-ам) in the compound past tense II:

	Positive	Negative
1Sg	улам улмаш	омыл улмаш
2Sg	улат улмаш	отыл улмаш
3Sg	[үлеш] улмаш	огыл улмаш
1Pl	улына улмаш	огынал (онал) улмаш
2Pl	улыда улмаш	огыдал (одал) улмаш
3Pl	улыт улмаш	огытыл улмаш

Ту жапыштат нуно йолташ <u>улыт улмаш</u> .	At that time they were friends.
Вара иже пален нальым: тудо врач <u>огыл улмаш</u> .	Only later did I learn that (s)he was not a doctor.

6. Future-necessitive participle in *-шаш*:

Formation: The participle is formed from the verbal stem with the suffix *-шаш*. First conjugation verbs with a verbal stem ending in certain consonant clusters are automatically simplified – see 6.III.1. (page 98). In the second conjugation the word-final *-e/-o/-ö* becomes *-ы* before the ending is added.

Conjugation I			
Verb		Verbal stem	Participle
лудаш (-ам)	to read	луд-	лудшаш
ўжаш (-ам)	to invite	ўж-	ўжшаш
кочкаш (-ам)	to eat	кочк- (> коч-)	кочшаш

Conjugation II			
Verb		Verbal stem	Participle
возаш (-ем)	to write	возо-	возышаш
вияндаш (-ем)	to develop (tr.)	виянде-	вияндышаш
үдаш (-ем)	to sow	үдө-	үдышаш

Usage: Used as an attribute, the participle can have either an active or a passive meaning. It denotes an action that must/should be carried out or occur in the future: *ыштышаш паша* ‘work which must be done ~ work to do’, *лудшаш текст* ‘text that should be read ~ text to read’, *толшаш уна* ‘guest who will/must/should come’.

Like the passive participle in *-ме/-мо/-мө* – see 14.III.3. (page 191) – this participle can also be used as a noun that refers to an action as a whole. When it is, it is implied that the action was expected at or after the time of reference. When used nominally, the participle can be used as an object, or the complement of a postposition. It can optionally take possessive suffixes:

Тыгай мардеждымылык йүр <u>толшашым</u> шижтара.	Such an absence of wind shows that rain is on its way.
Вөдыр нуным <u>утарышаш</u> нерген шона.	Vödyr is thinking about saving (thinking that he should save) them.
Бригадын мом <u>ыштышашыж</u> нерген раш умылтарен.	(S)he explained clearly what the team should do.

7. Usage of the dative suffix *-лан* with infinitives:

The dative marker, usually attached to nominals, can also be connected to the infinitive of verbs. In this function, the dative marks a purpose.

Дипломым <u>налашлан</u> 4–5 ий тунемман.	One must study for 4–5 years in order to get a diploma.
Москош <u>каяшлан</u> мылам билетым налаш күлеш.	I have to buy tickets to go to Moscow.
Йылмым сайын <u>палашлан</u> шуко тунемаш күлеш.	One must study a lot in order to learn a language well.

IV. Words and word usage

1. *-рак*:

The suffix *-рак* does not always denote the comparative degree of adjectives and adverbs, but can be used to indicate a lesser intensity of the quality in question (*узирак капан* ‘short; of small stature’ < *кап* ‘body’) or simply as a particle without a well-defined characteristic meaning (*кузерак?* ‘how?’).

2. *ончыч* ‘ago’ ~ *гыч* ‘in, after’:

These two postpositions are commonly used in temporal expressions: *кум кече ончыч* ‘three days ago’, *кум кече гыч* ‘in three days, after three days’.

3. *колташ (-ем)*:

In its original meaning, this verb means 'to send'.

Мый серышым <u>колтышым</u> .	I sent a letter.
Кö тыйым <u>колтен</u> ?	Who sent you?

Furthermore, it is used quite frequently in auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226). As an aspect giver, it can indicate that: 1) the action is carried out to its conclusion or that 2) the action is inchoative (beginning).

Auxiliary construction	Literal translation	Factual translation
йўын колташ (-ем)	<i>to drinking send</i>	to drink up
нелын колташ (-ем)	<i>to swallowing send</i>	to swallow down
куржын колташ (-ем)	<i>to running send</i>	to take off running
шортын колташ (-ам)	<i>to crying send</i>	to break out crying

4. *тореш 'against'*:

This word can be used as an adjective, adverb, and postposition. It can follow both nominals and verbs. Nominals connected with it are in the dative case. Verbs connected with it can be in the infinitive or the dative of the passive participle.

Икмыняр йодышлан вашмутым <u>пуаш</u> <u>тореш</u> огыда лий?	Would you mind (are you opposed to) answering a few questions?
Тиде пörтым мемнан кудывечыште <u>ыштымылан</u> ме <u>тореш</u> улына.	We're against the construction of this house in our yard.
Мый <u>тидлан</u> <u>тореш</u> омыл.	I'm not against this.
Тиде <u>планлан</u> нуно <u>тореш</u> огытыл.	They aren't opposed to this plan.

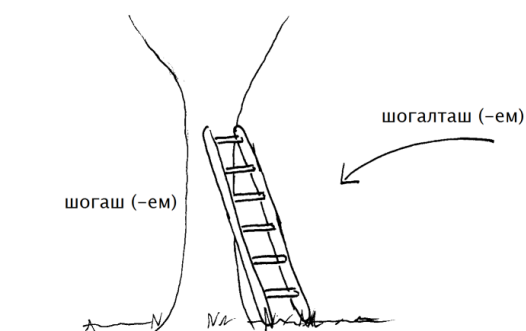
5. Infinitive + *лияш (-ям)*:

This construction can be used with the meaning 'to decide to do something, to promise to do something'.

Пашам ыштымаште подряд да коопераций йöным кумдан шарен <u>колташ</u> <u>лийна</u> .	In our work we decided to make wide employment of a system using contracts and cooperation.
Тудо <u>толаш</u> <u>лие</u> .	(S)he promised to come.

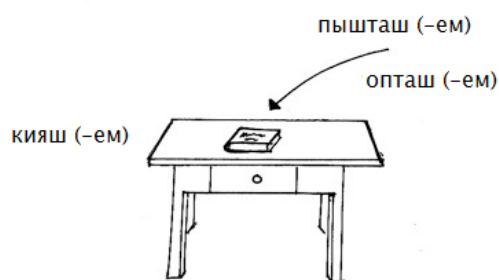
6. Putting and placing:

There are various verbs in Mari that can be translated into English as 'to put'. They should not be regarded as synonymous and interchangeable. The correct word depends on the position into which said object is put:

a) Standing position: *шогалташ (-ем)* 'to stand (tr.), to place' > *шогаш (-ем)* 'to stand'

Мый энгырым лукыш <u>шогалтем.</u>	I put the fishing rod in the corner.
Эныр лукышто <u>шога.</u>	The fishing rod is standing in the corner.

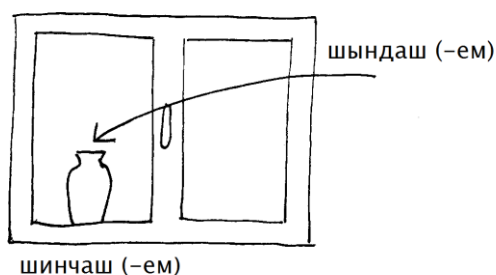
b) Lying position: *пышташ (-ем)*, *опташ (-ем)* 'to put, to place, to lay' > *кыаш (-ем)* 'to lie'

Мый книгагым үстембак <u>пыштем.</u>	I put the book on the table.
Книга үстембалне <u>кыя.</u>	The book is lying on the table.

The word *опташ (-ем)* has the additional connotation that a larger number of objects are placed.

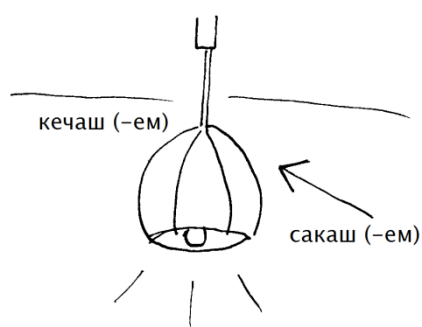
Мый книгагым үстембак <u>оптем.</u>	I put books on the table.
Книга-влак үстембалне <u>кыят.</u>	The books are lying on the table.

These verbs are also used when objects are placed in bags, etc.

c) Sitting position: *шындаш (-ем)* 'to put, to place, to set' > *шинчаш (-ем)* 'to sit'

Мый вазым окнаш <u>шындем.</u>	I put the vase in the window.
Вазе окнаште <u>шинча.</u>	The vase is sitting in the window.

d) Hanging position: *сакаш (-ем)* 'to put, to hang (up)' > *кечаш (-ем)* 'to hang (intr.)'

Мый портретым пырдыжыш <u>сакем.</u>	I put the portrait up on the wall.
Портрет пырдыжыште <u>кеча.</u>	The portrait is hanging on the wall.

V. Exercises

1. Rewrite the following sentences in all permissible persons, singular and plural.

- 1) Тый куралат улмаш.
- 2) Тый от пале улмаш.
- 3) Тый ўдет улмаш.
- 4) Тый от ымыло улмаш.

2. Put into the plural.

- 1) Тый вашмутым пуэт улмаш. Те
- 2) Тудо редакцийыште пашам ышта улмаш. Нуно
- 3) Вуйлатыше пашаш у йоным пурта улмаш. Вуйлатыше-влак

3. Negate the following sentences.

- 1) Тудо тыште шукертсек ила улмаш.
- 2) Мемнан озанлыкна почеш кодеш улмаш.
- 3) Йоча-влак *тунам колым кучат улмаш.

* *тунам* 'then, at that time'

4. Form the future-necessitive participle of the following verbs.

возаш (-ам)	тергаш	ўдаш	ашнаш
ышташ	куралаш	ўянгдаш	ситаш

5. What do the following expressions mean?

возышаш паша	куралшаш пасу	ашнышаш вольык
тергышаш *диктант	ўдышаш пырче	ситышаш паша

* *диктант* 'dictation'

6. Match the following future-necessitive participles with the appropriate noun:

1) солышаш	a) паша
2) толшаш	b) пөрт
3) йўшаш	c) уна
4) шолтышаш	d) почеламут
5) ыштышаш	e) эм
6) *шындышаш	f) шудо
7) чоңышаш	g) пушенге
8) тунемшаш	h) шўр

* *шындышаш* (-ем) '(here:) to plant'

7. Give the verbs (with translations) from which the following words are formed.

вуйлатыше	йодыш	шонымаш	ончышо
вияндыме	кодшо	ыштыме	ситарыман
пуртымо	кучылтмо	кайыме	чоңалтше
ыштымаш	лектыш	куснымо	ургымо

8. Find equivalents for the following phrases in the text.

1) up to now	6) in this regard
2) in a short period of time	7) workforce
3) to put back on one's feet	8) to count on one's fingers
4) in the last few years	9) sewing workshop
5) the will to work	

9. Form adverbs from the following adjectives.

кумда	кўчык	куштылго
начар	лушкыдо	сылне

10. Read and translate.

- 1) – Эвай, шудына *тений ушкаллан сита? – Ситараш төчена.
- 2) – Мо пашадам пеш начарын ыштеда? – Вуйлатышына начар, пашажат начар.
- 3) – Тиде *сүретче кумдан палыме? – Кумдан, тудым вес эллаштат палат.
- 4) «У вий» озанлык *ий гыч ийыш *виян толеш. Вуйлатыше шке озанлыкшым *вияндымаште пеш *кугун *тырша.
- 5) Нунын *пашалектышышт кугу гынат, эше кугемдынешт.
- 6) Тиде еным куштылго кидан маныт. Мом ышташ тўналеш, чылажымат куштылгын да сайын ышта.

* *тений* 'this year', *сүретче* 'artist', *ий гыч ийыш* 'from year to year', *виян толаш (-ам)* = *виянаш*, *вияндымаш* 'development', *кугун* 'greatly, a lot', *тыршаш (-ем)* 'to endeavor, to work hard', *пашалектыш* 'labor productivity, work productivity'

11. Insert either *кўчык* or **кужу*.

- 1) Сольшо-влак пашаштым ... жапыште пытареныт.
- 2) Мемнан уремна пеш
- 3) Телым кече ... , а *йўд ... ; кенежым кече ... , а йўд
- 4) Тиде енын *нерже пеш
- 5) ... пўнчө-влак ужарген шогат.

* *кужу* 'long, tall, high', *йўд* 'night', *нер* 'nose'

12. Insert the following words into the appropriate sentences: *тореш*, *куштылго*, *кучылтеш*, *тургыжландара*.

- 1) Мемнан озанлык кумдан аренде йōным
- 2) Вуйлатышын пашаже ... огыл.
- 3) Кызыт калыкым изи проблеме
- 4) Мый тидлан ... улам.

13. Fill the blanks with appropriate verbs (see IV.6.) in the proper form.

- 1) Ава изи йочам ончыкыжо Изи йоча аван ончылныжо
- 2) Тудо *телефоным *кўсеныш Телефон кўсеныште
- 3) *Палтьозэтым шкафыш ... ! Пальто шкафыште
- 4) Тудо *н'игунам йочам *луکش ок Йоча н'игунам лүкышто ок

* телефон 'telephone', кўсен 'rocket', пальто '(over)coat', н'игунам 'never', лук 'corner'

14. Insert the following verbs in the appropriate form into the appropriate sentences: *кияш*, *пышташ* 2х, *сакаш*, *шогаш* 2х.

- 1) Аватын мутшым вүешет ... !
- 2) *Пырыс *диваныште
- 3) Тудо *сўретым
- 4) Ёстел *пöлем *покшелне
- 5) Мый книгаг сумкашке

* пырыс 'cat', диван 'couch, sofa', сўрет 'picture, drawing', пöлем 'room', покшелне 'in the middle'

15. Write down the dictation.

